

13. Khokhlina, O.P. (2021). *Teoretyko-metodolohichni problemy psykholohii: navch. Posib* [Theoretical and methodological problems of psychology: teaching aids]. Kyiv. 140–149. <https://surl.li/dbhafa> [in Ukrainian].

Матеріал надійшов до редакції 10.09.2025 р

УДК 316.6:376-056.263-053.2"364"

Наталія Обухова,

аспірантка кафедри психології

obuchova1977@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-0837-2821

Nataliia Obukhova,

Postgraduate student of the Department of Psychology

Євгеній Клопота,

доктор психологічних наук, професор,

професор кафедри психології

klopota-ea@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-6060-0540

Scopus ID: 57194022182

Yevhenii Klopota,

Doctor of psychology, professor,

professor of the Department of psychology

Zaporizhzhia national university

Universytetska st., 66, Zaporizhzhia, Ukraine, 69011

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна

вул. Університетська, 66, м. Запоріжжя, Україна, 69011

Zaporizhzhia national university, Zaporizhzhia, Ukraine

Universytetska st., 66, Zaporizhzhia, Ukraine, 69011

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ОСВІТНІ ЗАПИТИ БАТЬКІВ ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМ СЛУХУ В УМОВАХ ВІЙНИ

SOCIO-PSYCHOLOGICAL AND EDUCATIONAL NEEDS OF PARENTS OF CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENTS IN WARTIME

Анотація. У статті проаналізовано сучасні підходи до підтримки сімей, які виховують дітей із порушенням слуху в умовах кризових ситуацій, зокрема в умовах воєнного стану в Україні. Визначено ключові компоненти ефективної підтримки, серед яких: емоційна стабілізація, доступ до інформації та послуг, співпраця з фахівцями, а також створення умов для безперервного розвитку дитини незалежно від зовнішніх обставин. На основі аналізу батьківських запитів, висловлених у соціальних мережах, виокремлено три основні категорії потреб: психологічні, освітні та соціальні. Метою статті є аналіз основних соціально-психологічних та освітніх запитів батьків дітей з порушенням слуху в умовах воєнного стану в Україні, а також визначення ключових напрямів їх підтримки з урахуванням сучасних викликів і потреб у сфері реабілітації, адаптації та соціальної інтеграції. У статті запропоновано низку практичних рекомендацій, зокрема розроблення національної програми онлайн-супроводу для батьків, створення інтегрованої інформаційної платформи, підготовку педагогів до ефективної роботи в онлайн-середовищі, включаючи розробку, адаптацію, модифікацію навчальних програм, навчальних методик та створення платформ для зворотньої комунікації; формування міждисциплінарних команд підтримки та забезпечення психологічної підтримки батьків, спрямованої на розвиток емоційної саморегуляції, конструктивної взаємодії з дитиною та формування позитивної батьківської ідентичності в нових умовах.

Ключові слова: психологічна підтримка сімей; освіта; реабілітація; соціальна інтеграція; онлайн-супровід; воєнний стан.

Abstract. The article analyses modern approaches to supporting families, including families raising children with hearing impairments in crisis situations, in particular under martial law in Ukraine. The key components of effective support have been identified, including: emotional stabilization, access to information and services, cooperation with specialists, as well as the creation of conditions for the continuous development of the child regardless of external circumstances. Based on the analysis of parental requests expressed in social networks, three main categories of needs are distinguished: psychological, educational and social. The article is aimed at analysing the main socio-psychological and educational needs of parents of children with hearing impairments under martial law in Ukraine, as well as identifying key areas of their support, taking into account modern challenges and needs in the field of rehabilitation, adaptation and social integration. The article offers

a number of practical recommendations, in particular, the development of a state program of online support for parents, creation of an integrated information platform, preparation of teachers for effective work in the online environment, including the development, adaptation, modification of curricula, teaching methods and the creation of platforms for feedback communication; formation of interdisciplinary support teams and provision of psychoeducational support for parents aimed at the development of emotional self-regulation, constructive interaction with the child and the formation of a positive parental identity in the new conditions.

Key words: psychological family support; education; rehabilitation; social integration; online support; martial law.

Актуальність дослідження. В умовах воєнного стану в Україні соціально-психологічна підтримка сімей, які виховують дітей з порушенням слуху, набуває особливого значення. Руйнування освітніх і реабілітаційних закладів, вимушене переміщення родин та фахівців, нестабільність доступу до медичних і педагогічних послуг створюють значні перешкоди для повноцінного розвитку таких дітей.

Батьки, які опинилися в умовах соціальної ізоляції, інформаційної нестачі та психологічного виснаження, потребують не лише індивідуальної підтримки, а й системної допомоги з боку державних, освітніх і медичних структур. Особливо гостро постають питання емоційної стабілізації, адаптації до нових умов життя, забезпечення безперервності освітнього та реабілітаційного процесів, а також формування нових форматів взаємодії «дитина – батьки – фахівець».

У цьому контексті актуальним є виявлення типових запитів батьків дітей з порушенням слуху та окреслення ефективних напрямів їх комплексної підтримки з урахуванням кризових умов сьогодення.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Порушення слуху різного генезу – це не тільки констатація фахового медичного заключення особливого фізичного стану людини, її потреби у фаховій лікарській діагностиці, прогнозуванні шляху лікування, реабілітації та медичному супроводі. Порушення слуху, як соціально-психологічна складова особистості, є також фіксацією нового соціально-психологічного стану дитини і потребує пошуку

стратегій ефективної соціалізації та інтеграції сім'ї і дитини в суспільство в новому статусі. Розглянемо теоретичні засади підтримки сімей в ситуації кризи в працях вітчизняних та зарубіжних авторів і виокремимо практичні поради щодо супроводу сімей та розв'язання їх запитів.

Психологічна підтримка батьків дітей з порушенням слуху у кризових умовах ґрунтується на низці підходів, розроблених як у вітчизняному, так і в зарубіжному науковому просторі. У центрі досліджень перебувають питання адаптації, формування стресостійкості, а також налагодження ефективної взаємодії у системі Батьки – Дитина – Фахівець.

У працях Т. Luterman (2008) і J. Moeller (2000) наголошується на важливості емоційної підтримки та інформованості батьків у ранній період запиту щодо надання допомоги. Автори зазначають, що якісний батьківський супровід значною мірою визначає подальший психоемоційний розвиток дитини.

Дослідження D. Knoors і H. Marschark (2014) вказують на необхідність міждисциплінарної взаємодії між педагогами, аудіологами, психологами та батьками, особливо в ситуаціях, коли сім'я перебуває в умовах нестабільності або кризи. Це підтверджують і пізніші огляди (Watson et al., 2020), які підкреслюють важливість цифрової підтримки, включаючи онлайн-консультації та ресурси для батьків.

Українські дослідники також акцентують на необхідності адаптації системи раннього втручання. Зокрема, у роботах Шевченка В. М. (2021, 2022) підкреслюється роль комплексної слухомовленнєвої реабілітації з участю батьків як активних суб'єктів процесу. Литовченко С. В. (2021) розглядає психолого-педагогічні умови ефективного супроводу родин з дітьми дошкільного віку з порушеннями слуху, максимального використання потенціалу сім'ї та систему корекційно-розвивального супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху як важливого механізму забезпечення їхнього розвитку і підтримки.

Ґрунтовною та практично орієнтовною є робота німецького психолога та педагога Kratzmeier, H. (1989:15-18), який щільно описав стан стресу та методи роботи батьків зі стресом, після того, як дізнаються про діагноз дитини.

Теоретичною базою дослідження також є ресурсно-орієнтований підхід Dunst, C. J. (2001), згідно з яким ефективна допомога родині базується на виявленні та мобілізації її внутрішніх ресурсів, з урахуванням контексту соціального середовища. У ситуації війни цей підхід потребує адаптації, зокрема в умовах переміщення, втрати соціальних зв'язків та обмеженого доступу до фахової допомоги.

Отже, аналіз сучасних теоретичних підходів дає змогу визначити ключові компоненти ефективної підтримки батьків: емоційна стабілізація, доступ до інформації та послуг, партнерство з фахівцями, а також створення умов для безперервності розвитку дитини незалежно від зовнішніх обставин.

Метою статті є аналіз основних соціально-психологічних та освітніх запитів батьків дітей з порушенням слуху в умовах воєнного стану в Україні, а також визначення ключових напрямів їх підтримки з урахуванням сучасних викликів і потреб у сфері реабілітації, адаптації та соціальної інтеграції.

Теоретико-аналітична основа дослідження. У дослідженні застосовано комплексний теоретико-аналітичний підхід, що передбачає критичний огляд сучасних наукових джерел та систематизацію практичних запитів батьків, які виховують дітей із порушенням слуху в умовах воєнного стану в Україні. Основою для аналізу стали:

- 1) актуальні публікації українських і зарубіжних авторів щодо психологічної, педагогічної та соціальної підтримки сімей у кризових умовах;
- 2) контент-аналіз звернень, коментарів і постів батьків, які виховують дітей з порушеннями слуху у тематичних спільнотах соціальних мереж, що функціонують як платформи взаємодії та підтримки.

Особливу увагу приділено якісному аналізу змісту звернень, у яких батьки висвітлюють власні переживання, труднощі, потреби й запити. Це дало змогу виділити типові моделі реагування на кризову ситуацію та визначити структуровані категорії запитів, які потребують педагогічного, психологічного й соціального супроводу.

Результати дослідження. У процесі узагальнення емпіричного матеріалу було встановлено, що запити батьків дітей із порушенням слуху в умовах війни

зосереджуються переважно навколо трьох основних сфер: психологічної, освітньої та соціальної. Ці сфери, своєю чергою, мають власну структуру й акценти, що залежать від індивідуальних, сімейних і соціокультурних умов.

За результатами дослідження ми визначили основні напрями запитів щодо допомоги родинам.

1. Психологічний запит батьків дітей із порушенням слуху. В умовах війни батьки дітей із порушенням слуху переживають складні емоційні стани, пов'язані з втратою звичного укладу життя, тривогою за безпеку родини, розлукою з близькими та невизначеністю майбутнього. Усвідомлення батьками та розуміння своїх емоційних станів стає першорядним завданням, яке потребує фахового втручання та супроводу. Також важливими навичками, які потребує сім'я, є навички спілкування як в колі сім'ї, так і в колі інших соціальних груп в новому статусі. Перед батьками постає складне завдання стабілізувати психологічний стан стресу та прийняття нового статусу як дитини, так і свій власний [8]. Це прийняття стає нормою для подальшого соціального шляху сім'ї, допомагає вийти із кризи і почати рухатися вперед, створюючи відповідні умови для адаптації до нових умов навчання, реабілітації та інтеграції.

Як ми зауважили, наявність у дитини порушення слуху значно підвищує рівень психологічного навантаження і це потребує системної фахової підтримки.

Враховуючи та проаналізувавши питання, які батьки найчастіше ставлять в батьківських чатах, ми виокремили наступні психологічні запити батьків:

- прийняття нового статусу дитини та адаптація до зміненої соціальної ролі родини;
- розвиток навичок саморегуляції та конструктивної взаємодії з дитиною;
- потребу в емоційній стабілізації та зменшенні тривожності;
- формування стресостійкості в умовах постійної напруги;
- доступ до якісної психологічної допомоги, у тому числі дистанційної (онлайн-консультування).

Особливо актуальним стає психологічний супровід, який допомагає батькам краще розуміти особливості розвитку дитини, усвідомлювати власні емоції, налагоджувати партнерську взаємодію з фахівцями. У цьому контексті важливо

створити ефективні моделі дистанційної психологічної підтримки, доступної незалежно від місця перебування родини.

Психологічний супровід має реалізовуватись у межах міждисциплінарного підходу, де психолог є невід'ємною частиною команди підтримки сім'ї.

2. Освітній запит батьків дітей із порушенням слуху.

В умовах воєнного стану родини дітей із порушенням слуху стикаються з численними труднощами в організації освітнього процесу. Масова руйнація закладів освіти, переміщення сімей у безпечніші регіони або за кордон, відсутність стабільного інтернет-зв'язку – все це ускладнює доступ до освітніх і корекційно-реабілітаційних послуг. Порушення слуху має свою специфіку в корекційній роботі і нові виклики потребують створення спеціальних програм та продуктів навчальної діяльності, які могли би бути використані онлайн в освітній та реабілітаційній галузі, тому особливу тривогу викликає недостатня кількість адаптованих навчальних програм, які відповідають потребам дітей із порушенням слуху в онлайн-форматі.

Освітній запит батьків вказує на необхідність забезпечення педагогічних працівників адаптованими та модифікованими методиками навчання, які врахують специфіку сприймання навчального матеріалу дітьми з порушенням слуху. Це стосується не лише змісту програм, а й форм взаємодії між педагогом, дитиною та родиною. В нових умовах особливої актуальності набуває підготовка педагогічних кадрів до роботи в онлайн-середовищі з урахуванням індивідуальних освітніх потреб учнів. Тому процес диджиталізації корекційної педагогіки містить багато завдань, які мають бути якісно розроблені та впроваджені відповідно до специфіки навчання.

Іншим важливим аспектом є орієнтація сімей на пошук нових освітніх установ, центрів раннього втручання, дистанційних платформ, які б надавали спеціалізовані послуги. Складність полягає в тому, що інформація про наявні ресурси часто є розпорошеною або недоступною для широкого загалу. Відтак необхідним є створення єдиної інформаційної бази, яка б акумулювала дані про наявні державні та приватні освітні, реабілітаційні сервіси; їх спеціалізацію та форми взаємодії з родинами. Актуальним є на цей час також відсутність або

недостатня кількість фахових спеціалістів в різних містах нашої країни та в різних галузях через міграцію великої кількості кваліфікованих кадрів, через воєнні дії в Україні. Великою прогалиною є в цих умовах нестача певних алгоритмів соціально-психологічного супроводу родин від початку реабілітації і впродовж усього процесу. Ця ситуація демонструє актуальний стан потреби у супроводі команд раннього втручання та ознайомлення з їх роботою батьківських спільнот.

Отже, освітній запит батьків дітей із порушенням слуху потребує комплексної відповіді, що охоплює як технічну та методичну підготовку педагогів, так і організацію доступного освітнього середовища, адаптованого до складних викликів, наприклад, в умовах війни.

3. Соціальний запит і потреба в інтеграції.

Унаслідок війни сім'ї, які виховують дітей із порушенням слуху, зазнають глибокої соціальної дезінтеграції. Втрата звичних соціальних контактів, переміщення до нових регіонів або країн, відсутність сталої системи взаємодії з фахівцями – усе це негативно впливає на психосоціальне благополуччя родин та якість їхньої інтеграції в нове середовище.

У багатьох випадках зникає система тривалої співпраці між батьками та фахівцями, що раніше забезпечувала безперервність реабілітаційного процесу. Батьки змушені самостійно шукати нових спеціалістів, адаптуватися до незнайомих умов та одночасно підтримувати емоційний стан дитини. Часто родини не мають інформації про існування служб раннього втручання чи локальних програм підтримки, що знижує ефективність їхньої адаптації.

Актуальною є проблема дефіциту спеціалістів у деяких регіонах, що пов'язано з внутрішньою та зовнішньою міграцією фахових кадрів. Це створює додатковий виклик у забезпеченні індивідуального супроводу дітей з особливими освітніми потребами.

У цьому контексті необхідною є міжсекторальна співпраця соціальних служб, медичних установ, освітніх закладів і громадських організацій. Пріоритетом має стати створення моделей соціальної інтеграції, які ґрунтуються на партнерстві, відкритості та чутливості до потреб кожної родини. Інтернет-

технології можуть стати дієвим інструментом для об'єднання інформаційних, консультативних та освітніх ресурсів.

Варто зазначити, що значна частина родин із дітьми із особливими потребами вимушено перемістилися до інших країн, змінили не тільки місце перебування, а і соціо-культурний уклад звичного життя. Адаптація до нових традицій, культурних особливостей, законів, вивчення іноземних мов, складнощі інтеграції в місцеві спільноти через брак мови постають як головні завдання інтеграції до нових умов існування. Це створює також додатковий часовий вакуум в адаптації сімей.

Отже, соціальний запит батьків в умовах війни передбачає не лише підтримку в адаптації, а й забезпечення сталого доступу до системи соціально-психологічної допомоги, незалежно від місця перебування родини.

Нами було розроблено практичні рекомендації, впровадження яких на державному рівні надасть потрібну базову соціально-психологічну та освітньо-реабілітаційну допомогу родинам з дітьми з порушеним слухом в нових умовах життя.

1. Розробити національну програму онлайн-супроводу батьків дітей із порушенням слуху, яка містить психологічні, дидактичні, профільні фахові консультації, освітні ресурси та доступ до відповідних фахівців у форматі «одного вікна».

2. Створити інформаційні платформи, де акумулюватиметься актуальна інформація про:

- наявні послуги;
- фахівців;
- реабілітаційні, освітні, оздоровчо-лікувальні заклади;
- форми підтримки.

Важливим питанням цього пункту є забезпечення зрозумілого для батьків документообігу у відповідних ситуаціях соціального запиту, розуміння алгоритму заповнення та подання документів, а також можливість онлайн завантаження як зразків, так і подання усіх відповідних документів.

3. Підготувати педагогічних працівників до роботи з дітьми із порушенням слуху в онлайн-форматі, включаючи адаптацію навчальних програм; розробку, адаптацію, модифікацію спеціальних програм, методик та створення платформ та засобів для зворотньої комунікації.

4. Сприяти створенню, розвитку та взаємодії міждисциплінарних команд, здатних забезпечити комплексний супровід сімей у кризових ситуаціях, із чітко визначеними алгоритмами взаємодії. До їх складу мають входити:

- фахівці служби раннього втручання;
- сурдологи;
- сурдопедагоги;
- логопеди;
- аудіологи;
- психологи;
- лікарі;
- неврологи;
- психіатри;
- реабілітологи тощо.

5. Забезпечити психоосвітню онлайн-підтримку батьків, спрямовану на формування та розвиток вмінь емоційної саморегуляції, конструктивної взаємодії з дитиною, членами родини, близьким оточенням та формування позитивної батьківської ідентичності в нових умовах, адаптація до нових референтних соціальних груп та підтримка в реалізації запиту соціальної інтеграції.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Здійснений аналіз дає можливість стверджувати, що в умовах воєнного стану в Україні батьки дітей із порушенням слуху стикаються з комплексом проблем, які виходять за межі традиційного розуміння освітніх і психологічних труднощів. Йдеться про глибоку соціально-психологічну дезадаптацію, втрату або переривання доступу до системи традиційної освіти, реабілітації, інформаційну ізоляцію та емоційне виснаження родин.

Сформульовані запити батьків охоплюють три ключові сфери:

- психологічну підтримку;
- забезпечення доступу до спеціальної освіти та реабілітації;
- соціальну інтеграцію в нових умовах.

Особливу актуальність має необхідність формування системи алгоритмів міждисциплінарної взаємодії в супроводі таких родин із залученням психологів, педагогів, медичних, профільних і соціальних фахівців.

Важливою складовою цього процесу є використання *дистанційних технологій*, які дають змогу не тільки зберігати безперервність допомоги, навіть в умовах переміщення, а і роблять можливим інформаційний доступ батьків до змін в бюрократичних ланках документообігу задля встановлення нового соціального статусу, які під час воєнного стану є непередбачуваними.

Отже, варто досягнути чіткої взаємодії всіх підструктур, які ми проаналізували в нашому дослідженні, можна буде гарантувати надання базової соціально-психологічної та освітньо-реабілітаційної підтримки родинам в різні кризові періоди.

ЛІТЕРАТУРА

1. Luterman, D.M. (2008). Counseling persons with communication disorders and their families (5th ed.). PRO-ED. [in English]. [Counseling persons with communication disorders and their families : Luterman, David : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive](#)
2. Moeller, M.P. (2000). Early intervention and language development in children who are deaf and hard of hearing. *Pediatrics*, 106(3), E43. [in English]. [Moeller Mary Pat 2000 Early Intervention and Language Development in Children Who Are Deaf and Hard of Hearing PEDIATRICS Vol. 106 No. 3 September 2000 | PDF | Hearing Loss | Cognition](#)
3. Knoors, H., & Marschark, M. (2014). Teaching deaf learners: Psychological and developmental foundations. Oxford University Press. [in English] [Teaching Deaf Learners: Psychological and Developmental Foundations | Oxford Academic](#)
4. Watson, L.M., Hardie, T., Archbold, S., & Wheeler, A. (2020). *Remote care for families of children with hearing loss: The potential of telepractice. International Journal of Audiology*, 59(5), 329–337.
5. Шевченко, В. М. (2021). *Кохлеарна імплантація та реабілітація осіб з кохлеарними імплантами: навч.-метод. посіб.* Київ. [in Ukrainian] [Шевченко В.М. Кохлеарна імплантація та реабілітація осіб з кохлеарними імплантами.pdf](#)

6. Шевченко, В.М. (2022). *Особливості слухомовленнєвої реабілітації осіб з кохлеарними імплантатами різного віку: метод. рекомендації для фахівців та батьків*. Київ. [in Ukrainian] [Шевченко_Методичні рекомендації для фахівців та батьків_KI.pdf](#)

7. Литовченко, С.В. (2021). Теоретико-методичні засади корекційно-розвивального супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху (Автореф. дис. д-ра пед. наук, 13.00.03). Київ. [in Ukrainian] [Литовченко С. В. Теоретико-методичні засади корекційно-розвивального супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху](#)

8. Kratzmeier, H. (1989). Ein hörgeschädigtes Kind: Herausforderung der Eltern. Heidelberg: Verl. für Medizin Fischer, 101:15-18.

9. Dunst, C.J. (2001). *Parent and community capacity building in early intervention. Topics in Early Childhood Special Education*, 21(3), 137–152.

REFERENCES

1. Luterman, D.M. (2008). *Counseling persons with communication disorders and their families* (5th ed.). PRO-ED. [Counseling persons with communication disorders and their families : Luterman, David : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive](#) [in English].

2. Moeller, M.P. (2000). Early intervention and language development in children who are deaf and hard of hearing. *Pediatrics*, 106(3), E43. [Moeller Mary Pat 2000 Early Intervention and Language Development in Children Who Are Deaf and Hard of Hearing PEDIATRICS Vol. 106 No. 3 September 2000 | PDF | Hearing Loss | Cognition](#) [in English].

3. Knoors, H., & Marschark, M. (2014). *Teaching deaf learners: Psychological and developmental foundations*. Oxford University Press. <https://academic.oup.com/book/2651> [in English].

4. Watson, L.M., Hardie, T., Archbold, S., & Wheeler, A. (2020). *Remote care for families of children with hearing loss: The potential of telepractice. International Journal of Audiology*, 59(5), 329–337. [in English].

5. Shevchenko, V. M. (2021). *Kohlearna implantayija ta reabilitayija osib z kohlearnymy implantamy: navch.-metod. posib*. Kyiv. [Шевченко В.М. Кохлеарна імплантатія та реабілітація осіб з кохлеарними імплантатами.pdf](#) [in Ukrainian].

6. Shevchenko, V.M. (2022). *Osoblyvosti sluchomovlennevoji reabilitazii osib z kochlearnymy implantamy riznogo viku: metod. rekomendazii dlja fachivziv ta batkiv*. Kyiv [Шевченко_Методичні рекомендації для фахівців та батьків_KI.pdf](#) [in Ukrainian].

7. Lytovchenko, S.V. (2021). *Teoretyko-metodychni zasady korekzijno-rozvyvalnogo suprovodu ditej rannjogo ta doshkilnogo viku z porushennjamy sluchu* (Avtoref. dys. d-ra ped. nauk, 13.00.03). Kyiv [Литовченко С. В. Теоретико-методичні засади корекційно-розвивального супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху](#) [in Ukrainian].

8. Kratzmeier, H. (1989). Ein hörgeschädigtes Kind: Herausforderung der Eltern. Heidelberg: Verl. für Medizin Fischer, 101:15-18. [in German].

9. Dunst, C.J. (2001). *Parent and community capacity building in early intervention. Topics in Early Childhood Special Education*, 21(3), 137–152. [in English].

Матеріал надійшов до редакції 18.04.2025 р.

УДК 376:167.7:37-027.543]:37.013.74

Олег Орлов,

кандидат психологічних наук

e-mail: orlovoleh@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0954-4402>

Oleh Orlov,

PhD in Psychology

Леся Прохоренко,

доктор психологічних наук, професор,

член-кореспондент НАПН України

e-mail: lesya-prohor@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-5037-0550>

Lesia Prokhorenko,

Doctor of Psychology Sciences, professor,

Corresponding Member of the National Academy of

Pedagogical Sciences of Ukraine

Інститут спеціальної педагогіки і психології

імені Миколи Ярмаченка НАПН України,

м. Київ, Україна

вул. М. Берлінського 9, м. Київ, 04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology